

Nyíri Tamás

Az önhittség démona és a szerénység angyala

Kishíján az örületbe kergethet néhányunkat ez a kölcsönös engedelményeket nem ismerő, elbizakodott Démon, amely úgy tünteti föl, hogy ő maga az erény. Míért nem tudjuk kimondani: „Nem vagyok biztos benne”, vagy: „Nem tudom”? Az Önhittség Démona megbéklyózza nyelvünket, meggátolja fejünket, hogy elismerjük tudatlanságunkat, azt, hogy nincs még kialakult véleményünk, hogy valamihez nem tudunk hozzászólni. Valószínű, hogy ennek a Démonnak a rovására írandó a legtöbb szenvedés, amit az elmúlt 2000 évben okoztak egymásnak az emberek.

Az Önhittség Démonának stratégiája pofon egyszerű. Meggyőz, hogy igazunk van. Mégpedig nem akárhogyan, hanem megdönthetetlenül, megfellebbezhetetlenül, magától értetődően. Annyira igazunk van, hogy a leghalványabb kétely sem merülhet fel. Akik nem látják ezt be, vagy rettenetesen ostobák, vagy elvetemülten rosszhiszeműek. A más véleményen levők nem tévednek, nem tudatlanok, nem félrevezettek, hanem gonoszak. Azaz szándékosan, tudatosan rosszindulatúan, bünyösen tévednek – annyira, hogy büntetést érdemelnek tévedésükért.

A dolog egészen egyszerű: nekünk igazunk van, ők tévednek. Mi feltétlenül erényesek vagyunk, ők gonoszak. Mi vagyunk a jók, ők a rosszak. Mi vagyunk a világosság fiai, ők a sötétségéi.

Az önhittség démonának származása

Aligha tévedek, ha azt mondom, hogy az Önhittség Démona zsidó-keresztény származású. Talán a farizeusokat szállta meg először, de azután végigkíséri az egész kereszténységet. Más kultúrákban is öltek meg embereket: mert idegenek voltak, mert más nyelven beszéltek, mert más volt a bőrük színe, más szokások szerint éltek. Annyira idegennek tüntek, hogy nem is látszottak embernek. Legáltalában az emberiség történetének kezdeti szakaszán. Ha pusztulás volt a sorsuk, akkor azért, mert nem tartoztak a csoporthoz vagy törzshöz, de nem erkölcsi vagy hitbeli nézeteik miatt. Az, hogy a más véleményen levők azért ítéltetnek halálra, mert er-

kölcsileg rosszak, csak ott történik meg, ahol a zsidó-keresztény hagyomány vagy oldalhajtásai munkálkodnak. „Megtérsz vagy meghalsz!” – ezt a csatakiáltást mi vezetjük be a világon. Természetesen az égvilágon semmi köze nincs sem Mózeshez, sem Jézushoz. Nem tanításukból, hanem tanításuk eltorzításából származik ez a türelmetlen szellem. Gyaníthatóan a Jézus által kinyilatkoztatott személyes Isten föltreismeréséből, az istenkép meghamisításából származik. A pusztá tény, hogy Isten közel enged magához minket, azzal a kockázattal jár, hogy társadalmi, politikai vagy vallási érdekeket azonosítunk Vele. Ha ilyen szorosan tartozunk Istenhez, akkor mindent, amit teszünk, az ő nevében kell tennünk. Ha ennyire azonosul velünk Isten, akkor nyilvánvalóan igazak vagyunk.

Jézus természetesen nemcsak azt nem mondta, hogy az ember lett Isten, hanem semmi áron sem akart erőszakosan toborozni magának híveket. Isten a szeretet Istene és nem a gyűlöleté: a mi szívünket kéri, és nem mások tetemét. Mégis, hány meg hány keresztshadjáratot eszeltek ki az emberek, hogy a világot „megnyerjék Krisztusnak”. Nem sikerült. Kicsit nevetséges dolog „megnyerni” vagy „meghódítani” valamit Jézusnak, aki nem kér semmi mást, mint szabad, nagylelkű, szívbeli odaadást, az örömhír elfogadását. De könnyebb kényszeríteni az embereket, mint olyan nagylelkű, nyílt és bizalmat árasztó életet élni, hogy önként csatlakozzanak hozzánk.

Az Önhittség Démona uralkodott a középkor derekán, ő prédikálta a keresztshadjáratokat, ő ösztökélte Jézus Krisztusnak fölöttébb különös követőit, hogy hányják kardéltre Jeruzsálem összes lakóját. Ez a Démon kezdeményezte a zsidók lemészárlását, szította az antiszemitizmust, ez vetett véget a késő középkor felvilágosultabb gondolkodásának, hogy bevezesse a középkornál sokkal „sötétebb” újkort és a boszorkányüldözést a ragyogónak kikiáltott reneszánszban. A maga érdemének könyvelheti el az európai vallásháborúkat is, és természetesen ő az összes nagy inkvizítor fölött levő Fő Inkvizítor. A jeruzsálemi keresztseknek, a guillotine alatt végzett Robespierre-nek, a

zsidókat istengyilkossággal vádoló teológusoknak volt egy közös tulajdonságuk: olyan vakító világossággal látták az igazságot, hogy nem tudták elhinni, hogy akik nem így látják, ettől még lehetnek jóhiszemű és derék emberek.

„Megtérsz vagy meghalsz!”

Amikor az Önhittség Démona megszállja az embert, felhangzik a csatakiáltás: „Megtérsz vagy meghalsz!” Lényegében arról van szó, hogy ha igazad van, akkor a tévedés bűn. A tévedésnek definíciójából következően nincs jogalapja. Ezt gondolták az inkvizítorok, ezt gondolja a 19. században az Egyházi Állam néhány teoretikusa, ezt gondolják az „erőszak nélküli kereszténység” vagy más hasonló mozgalmak megszállottjai és félrevezetett ifjú tagjai. Régi érv, hogy a tévedés közveszélyes és tilos. Ez volt az inkvizíció véleménye is: nem szabad eltűnni a tévedő embert, mert a tévedés és az igazság küzdelmében feltétlenül vonzóbbnak látszik a tévedés. Csak az igazságot szabad olvasni, csak az igazságot hallani, csak az igazságot gondolni. Az ötlet természetesen kivihetetlen, mert hát „tévedni emberi dolog”. Minden biztonnyal soha nem lett volna protestantizmus, ha az egyház valamivel jobban tűrte volna a protestálást.

Az Önhittség Démona igazolja leggonoszabb, legkegyetlenebb szenvedélyeinket. Erénynek tünteti föl a kíméletlenséget. Az önhitt így gondolkodik: nekem igazam van, tehát bármit követek is el ellened, az tulajdonképpen a te bűnöd, és nem az enyém. Nekem igazam van, tehát nem én vagyok a felelős. Az én gatteteimért is a te lelkesen szárad a felelősség, nem az enyémen. Az önhitt annyira bízik igazában, hogy meg sem fordul a fejében, hogy hibázhat, valami rosszat tehet. Azt képzele magáról, hogy elnyerte már a végső állhatatosság kegyelmét. Ők ketten, az igazság meg ő, annyira egyek, hogy maga a megtestesült erény, amit mond vagy tesz. Az egyik legszörnyesebb változata: a napi áldozó IRA-terrorista.

Az önhitt ember fanatikusan egyszerű és tiszta. A jó, az igazság iránti szenvedélye olyan hatalmas, az igazság olyan megszállottja, hogy képte-

len elfogadni más emberi lényeket, akikben a jó elegyedik a rosszal, az igazság a tévedéssel. Ezeknek ki kell térniük útjából, vagy ő maga szabadul meg tőlük.

Mire jó az önhittség?

Kinek jó, hogy ilyen feltétlenül bízik a maga igazában? Szörnyen fárasztó életforma, még ha akad benne néha izgalom, meg némi játékosság is. Az ellentmondást nem tűrő személyiségnek talán legmélyebb rugója bizonyos hiány: hiányzik belőle a megoldatlanságok, a bizonytalanságok, a bonyolult helyzetek elviselésének a készsége. Életszükséglete, hogy fehéren-feketén lássa a valóságot. Már az átmenetek pusztája lehetősége, az inkább szürkébe, vagy inkább feketébe hajló árnyalatok is azzal fenyegetik, hogy szétmállik személyiségének a kötőanyaga. Összetett, nem egyértelmű, bizonytalan helyzetben, ahol fennáll a rossz választás lehetősége vagy csak a kisebb rossz választható, egyszerűen szétesik az önhitt személyiség. Miért? Mert legbelül nem biztos magában. Amíg valaki is létezik, aki nem ért egyet vele, addig előfordulhat, hogy végül is ő téved. És éppen ezt nem tudja elviselni. Ő nem tévedhet, neki igaza kell hogy legyen. Úgy mutatja, mintha megingathatatlanul szilárd alapon állna véleményével, voltaképpen azonban állandóan retteg a lényé legmélyén lappangó bizonytalanságtól. Ezzel szemben, aki valóban biztos a dolgában, akinek van igazi meggyőződése, annak semmi szüksége, hogy bárkit is meggyőzzön erről. Lehet, hogy ő az egyetlen, aki hisz abban, amit csinál, de rendíthetetlenül megy a maga útján. Minél biztosabb az igazában, annál kevésbé akarja másra erőszakolni. Az önhitt embert belső kényszer hajtja, hogy el-

ismertesse magát, másokat is meggyőzzön igazáról, különben nem tud megszabadulni lelke mélyének gyötörő kétségeitől. Önmagát meggyőzte, hogy tökéletesen igaza van, de ez a meggyőződés csupán álarc, amely megvédi attól a mélyen gyökerező félelemtől, hogy téved.

Akinek van tartása, belső meggyőződése, az szívesen hallgat meg másokat, mert úgy véli, hogy mindig tanulhat valamit, mert el tudja képzelni, hogy hitét és tudását gyarapíthatja a másokkal való kapcsolat. El tudja fogadni, hogy bármilyen ponton tévedhet, hogy azoknak lehet igazuk, akik más véleményen vannak. Mivel nem elbizakodott, hanem kellő önbizalma van, meggyőződései szilárdak, de rugalmasak és hajlékonyak, alkalmasak a gyarapodásra, fejlődésre, változásra. Ismeri a bölcsesség alaptételét: *sapientia est mutare consilium*. Az eszmecsere, a párbeszéd, a véleménykülönbség neki az élet sója. Az önhitt embernek elviselhetetlen sérülés, léte legmélye ellen irányuló támadás mindez. A pusztája tény, hogy a másoknak is van véleménye.

Az önhitt nem hallja meg a Szerénység Angyalának figyelmeztetését: „Tudod, hogy bármikor tévedhetsz.” De rosszul jár az Angyal, ha nem elég fürge, máskülönben nyomban nyakon csípi az önhitt ember, és börtönbe dugja vagy máglyára hurcolja. A Szerénység Angyalának mondanivalója az, hogy a világ bonyolult, összetett, dialektikus, mozgékony és változó. Nagyon sokféleképpen mondható el ugyanaz, nagyon sok oldalról nézhető ugyanaz a valóság és nagyon sok eltérő valóságot fedezhetünk fel ugyanabban az egyetlen helyzetben. Az Angyal bátorít: ne félj azt mondani, hogy „lehet” vagy „nem tudom” vagy „nem vagyok egészen bizonyos benne”, sőt „lehet,

hogy tévedek, de így gondolom”. Szó sincs róla, nagyon helyes ez, amíg a másik beszél így. Na de én? Gyöngeség, bizonytalanság, gyávaság volna, ha én így beszélnék. A Szerénység Angyalának nagyon nehéz dolga van, amikor el akarja fogadtatni magát velünk. Csodáljuk, amíg másokban működik, de meg sem halljuk, amikor minket kér, hogy kimondjuk: „lehetőséges, hogy tévedek”.

Milyen szép is lehetne a világ!

Sokkal kellemesebb és élvezetesebb lenne a világ, ha elfogadnánk a maga bonyolultságával együtt. De kiforgatjuk, rángatjuk, össze-vissza cibáljuk, és megkíséreljük olyan harmóniába kényszeríteni, ami kielégíti elfojtott érzelmi szükségleteinket. Nem volna kellemesebb, ha nem kellene kardot rántani egymás ellen, ha nem kellene kiátkozással fenyegetőzni nézetkülönbségek miatt? Hogy olyan kevés előzékenységgel találkozunk az emberiség történetében, annak feltehetően az az oka, hogy nagyon kevesen hajlandók vállalni egy bonyolult világegyetem elviselésének a kockázatát. Milyen könnyen válik öt perc múltán szitkozódások és átkozódások sorozatává egy barátságosnak indult vita!

A názareti Jézus önbizalma felülmúlhatatlan volt. Az önhittség nyoma sem található benne. Nem követelt egyetértést senkitől. Apostolainak is felajánlotta, hogy menjenek el, ha akarnak. Nem szervezett megtéréseket: az általa hirdetett megtérés a szív legbenső átalakulása volt, a személyiség átformálódása, nem pedig valamilyen szervezethez való csatlakozás. Hogy olyan sok erőszakot követtek el a nevében, hogy olyan sok elnyomó hivatkozott rá, csak azt mutatja, hogy mennyire félreértettük, milyen hibásan értelmeztük üzenetét. Jézus senkit sem akart erőszakkal téríteni. Mi, állítólag követői, jórészt arra használtuk az elmúlt két évezredet, hogy helyrehozzuk „tévedését” (Dosztojevskij).

Az Önhittség Démona markában tart. Milyen egyszerű szó, hogy „lehetséges”, vagy „meglehet”, „talán”. Mégsem tudjuk kimondani. Nem bírjuk vállalni, hogy tévedhetünk. Úgy látszik, hogy valahol a mélyben kivétel nélkül mindenkinek szüksége van a tévedhetetlenségre. Fájdalmas, különös életforma ez, hiszen csak tanulnánk és hasznot húzhatnánk tévedéseink belátásából. De ha önhittségünk nem engedi beismerni tévedéseinket, akkor hogyan használhatnánk nekünk? A Szerénység Angyalának rettenetesen nehéz dolga van, amíg rávesz, hogy bár vonakodva és kelleetlenül, de kimondjuk: „Úgy sejtem, tévedtem.”

